

Морозова Тетяна Романівна,
*професор кафедри юридичної
психології та прокурорської етики
Національної академії прокуратури
України, доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник*

ОСОБЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОЛІГРАФОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

За останні 20 років українська поліграфологія пройшла довгий шлях. Її розвиток часто відбувався без державної підтримки, виключно завдяки ентузіастам як з боку поліграфологів, так і з боку їхніх незмінних замовників - практичних працівників правоохоронних органів. На цьому шляху нас підтримували два шанованих волонтери - американець Брюс Уайт і, на жаль, уже покійний краснодарець Валерій Олексійович Варламов. Ще в 1990-х рр. вони вчили наших спеціалістів із числа працівників органів внутрішніх справ, забезпечували їх приладами.

Ми пам'ятаємо неприйняття частиною юристів-теоретиків самої ідеї використання поліграфа, дискусії, під час яких нам наводили норми і статті законів, згідно з якими наша діяльність була майже безперспективною, пам'ятаємо і наші аргументи [1]. Саме тому такою важливою та цінною була перша відомча Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України, яку було затверджено в Міністерстві юстиції України [2]. Нині, через 11 років, її текст видається подекуди надто обережним. Насправді затвердження Інструкції, як і її назви, було

результатом спільної перемоги працівників НЛ-3 НДІ НАВС України та Центру практичної психології МВС України у тривалому протистоянні з міністерськими чиновниками, відомчими юристами-скептиками, а також розробниками одноканальних приладів [3].

Можливо, вітчизняна поліграфологія розвивалася не в такому темпі, як хотілося, але нам вдалося оминати хибних кроків на кшталт масового впровадження одноканального приладу, про що вже згадувалося; законодавчого обмеження категорій суб'єктів й об'єктів поліграфічних перевірок, як це сталося в Литві; непримиренної боротьби шкіл, що ґрунтується не на відмінності одержаних результатів щодо однієї і тієї самої справи, а лише на однозначному неприйнятті методики поліграфної перевірки, яку використовують опоненти, як це відбувалося в Росії.

До Національного класифікатора професій із листопада 2010 р. додано професію «експерт-поліграфолог». Мені доводилося читати і захоплені відгуки про те, що «такого немає навіть у Росії», і критику щодо того, що професія потрапила не в той розділ тощо. Маючи безпосереднє відношення до цієї події, скажу відверто - я і зараз вважаю, що у цьому питанні досягнутий результат нівелює будь-яку критику. До того ж критики мали п'ять років, щоб виправити мої помилки та упущення, однак, чомусь, не зосередили свою енергію у цьому напрямі. Утім як і не вдосконалили Інструкцію від 2004 р. Сьогодні ми чуємо про перший вітчизняний поліграф «Рубікон» і є обґрунтовані сподівання, з огляду на заявлені технічні характеристики, що він виправдає наші очікування. Маю надію, що його розробники готові до протидії навмисно нав'язаному нефахівцям стереотипу, що поліграф лише однієї країни (не нашої) й одного виробника може дати достовірний результат.

Є багато професійних поліграфологів, два суспільних об'єднання спеціалістів. Про таку кількість і якість можна було тільки мріяти всього лише сім - вісім років тому. Реальна, повсякденна робота наших фахівців викликає повагу і шану, багато тестувань, з якими мені вдалося ознайомитися, заслуговують найвищих оцінок. Можна констатувати, що вітчизняна школа підготовки поліграфологів пройшла первинний

етап становлення хоч і розрізнено, не на платформі відомчого навчального закладу, як нам колись того хотілося, але на відмінно.

Наші колеги, працюючи в зоні АТО, забезпечуючи кадровий підбір у ключових для держави напрямках, є серед тих, хто не на словах, а на ділі активно боронить соборність і суверенність України. Навіть у цьому ми зробили великий крок - адже ще не так давно в одному із столичних вишів висів «Кодекс поліграфолога», у якому одним із пунктів значився - «своей работой полиграфолог не должен противодействовать ФСБ»...

Великим, епохальним поступом є цьогорічне доповнення Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень п. 6.8 у розд. 6 щодо можливості проведення опитування з використанням поліграфа. Для фахівців зрозуміло, що це є результатом значних зусиль, персональної наполегливості та самовідданості. За що наша колективна подяка та шана.

За всім позитивним, що відбулося, хотілося б звернути увагу на проблемні питання, які пов'язані з очевидним зростанням популярності поліграфа і можуть актуалізуватися найближчим часом:

1. Суспільство має явно завищені очікування від результатів роботи поліграфологів. З однієї сторони, це дає поштовх поліграфології, з іншої - неминуче наближає момент розчарування. Тестуючи публічних осіб у межах їх піар-акцій (а згадування про саме тестування таких людей вже є піаром) ми, ніби, ставимо на них штамп якості. Однак, якщо вони своїми вчинками дискредитують себе, то автоматично дискредитують і діяльність поліграфолога. Сьогодні суспільству достатньо чути, що особа «пройшла поліграф». Скоро нас питатимуть - а що саме ви питали, які теми перевіряли, чи не маніпулювали з питаннями, чи не підбирали ті, які були вигідні обстежуваному? До цього треба бути готовим.

2. Зрозуміло, що причетність до професії поліграфолога, утім, як і причетність до будь-якого іншого фаху, не означає, що людина є однозначно професіоналом, який автоматично володіє набором чеснот, чітко притримується морально-етичних норм і Закону. Ми повинні бути готові до випадків ненавмисного або навмисного викривлення результатів, точніше - до адекватних і

правильних дій, якщо зіштовхнемося із такими випадками. Вбачається, що з позицій не нанесення шкоди загальній справі, на першому етапі, все таки краще надавати перевагу проведенню повторного тестування у суперечливому випадку, а не обмежуватися публічною критикою чиєїсь роботи.

3. Протидія поліграфним перевіркам - неминучий супутник поліграфології. На підтвердження цього вказує той факт, що саме датчики виявлення протидії є такими, які постійно вдосконалюються провідними фірмами-виробниками приладів. Робота поліграфолога на приладі, який не має датчика виявлення механічної протидії, в наших умовах вбачається досить ризикованою з позиції надання неправильного висновку. Ризик значно підвищується, якщо кандидат на проходження поліграфної перевірки одержав рекомендації з протидії від когось із поліграфологів. Можна мати різні погляди на методіку поліграфної перевірки, але підготовка до протидії, за виключенням випадків, коли вона проводиться в інтересах національної безпеки, є однозначно неприпустимою.

Список використаних джерел

1. Морозова Т. Р. Поліграф: міфи та реальність / Т. Р. Морозова // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. - К., 2004. - Т. УІ. - Вип. 5. - С. 197-206.

2. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України : наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 27 жовт. 2004 р. за № 1373/9972).

3. Морозова Т. Р. Стан і перспективи розвитку поліграфних обстежень із метою детекції нещирості / Т. Р. Морозова // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. - К., 2005. - Т. 7. - Вип. 4. - С. 212-217.